

Bir “Hürriyet” Hikâyesi: Çok-Partili Dönemde Özgürlükçü Bir Siyaset Girişimi (1955-1958)¹

Özge Nur KORAMAN²

1950’li yıllar dünyada ve Türkiye’de gerek siyasi, gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan birçok gelişmeye ev sahipliği yapan yıllar olmuştur. Haluk Gerger’in Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası (1999) eserinde belirttiği üzere, 1947 tarihli Truman Doktrini ile çeşitli ülkelere yapılan askeri-ekonomik yardımlar, Türkiye’nin NATO’ya kabul edilmesinde belirleyici konumda bulunan Kore Savaşı’nın patlak vermesi ve Orta Doğu’da ilişkilerin giderek gerginleşmesine sebep olan Bağdat Paketi’nin imzalanması gibi büyük çaplı hadiseler Türkiye’de çeşitli etkiler yaratmıştır. Yine, Gökhan Atılğan’a göre, 1950’li yıllarda Dünyada kurulan dengelerde kendine yer bulma arayışında olan Türkiye’nin, jeopolitik konumunun gereği olarak uluslararası aktörler tarafından önemli bir güç olarak görüldüğüne ve Orta Doğu’daki gelişmeler doğrultusunda kendisine birtakım misyonlar yüklediğine değinmiştir (Atılğan, 2016: 393-510). Dış politikadaki hareketliliğin yanında ülke iç dinamiklerinin de durgun olmadığı bilinmektedir. Siyasi iktidarın politikaları dolayısıyla merkez ve çevrede biçimlenen durumlar, kurulan yeni parti ile birlikte alevlenen Meclis tartışmaları ve nihayet 1960 yılında vuku bulan askerî darbe, dönemi analiz ederken karşımıza çıkan önemli gelişmeler.

Bu noktada, çeşitli dönemlerde milletvekilliği ve 2007-2012 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı görevleri dolayısıyla siyasi yönüyle öne çıkan Ertuğrul Günay, araştırmacı, akademisyen kimliğiyle hazırladığı Bir “Hürriyet” Hikâyesi: Çok-Partili Dönemde Özgürlükçü Bir Siyaset Girişimi eseri dönemin dış politika ve iç politika ilişkisine muhalif bir partinin analizi üzerinden farklı bir perspektifle sunması açısından önem kazanıyor. İncelemeye konu olan eser, 1955 yılında Demokrat Parti’den (DP) ayrılarak kurulan Hürriyet Partisi’ni (HP) tüm bu tarihsel dönüşümler ışığında analiz etmekte. Diğer yandan, 1950’lerde HP’nin yaşadığı süreç Günay’ın ifadesi ile günümüze de ışık tutuyor. Günay’ın kitabını yazmasındaki ana sebebin Türkiye’deki demokrasi sorununu farklı bir çerçeveden incelemek olduğu söylenebilir. Yazar, yapılanmasını ve fikirsel arka planını incelediği, ama siyasi tarihimizde çok da bilinmeyen bu siyasi partiyle okuyucuya Türkiye’nin demokratikleşme sürecinin bir türlü başarıya ulaşamaması hususunda önemli bir mesaj vermeyi amaçlıyor. Mehmet Akif’in “İbret alınsaydı, tekerrür mü ederdi?” serzenişiyile okuyucuya seslenen Günay’ın, eseri kaleme alırken çizdiği çerçeveyi anlamak mümkün.

Türkiye’nin demokrasisi tartışılırken her daim orada olan ve aşılamayan bir sorun gibi duran “tek adam” sorunu, Günay’ın araştırmasının temelini oluşturmakta. Bu sorun çerçevesinde öncelikle Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki tek partili siyasi yaşama değinen yazar, daha sonraki bölümlerde

¹ Bu eser, Ertuğrul GÜNAY tarafından 2020 yılında İstanbul İletişim Yayınları’nda basılan (ISBN: 9789750230128) aynı adlı kitabın incelemesidir.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, ozgekoraman@gmail.com ORCID: 0000-0002-1356-0678

“demokrasi” gagesiyle yola çıkan DP’den söz ediyor. Demokrasi vaadiyle Türkiye’nin siyasi yaşamına damga vuran ve kısa sürede seçmenden büyük ilgi gören DP’nin zaman içinde çizgisinden sapması, tek parti döneminin kötü bir kopyası haline gelmesi (ss. 48) ve tam da bu sebepten parti içinden kopuşlar yaşanması Günay’ın kronolojik sırayla okuyucuya aktardıkları arasında. HP’nin tarihsel gelişim sürecinin anlatılması öngörülen bu eserde, ilk iki bölüm boyunca HP’nin bahsinin dahi geçmemesi, yazarın partinin kurulması hususunda zaman içinde meydana gelen gelişmeleri daha öncelikli olarak önemsediğini kanıtlar niteliktedir. Bu yönüyle eserin kronolojik sırayla, tarihi akışa sadık kalınarak oluşturulduğu söylenebilir.

Ertuğrul Günay, ilk bölümden son bölüme kadar kendine has üslubunu sürdürmüş ve Türkiye’nin demokrasi tarihine ışık tutan eserini ykleyici bir anlatım ve adeta bir mikro tarihi yöntemi, titizliğiyle okuyucuya sunmuştur. Bu yüzden, yazarın yer yer roman okuyormuş hissiyatı veren anlatımı eserin bilimsel yönünün eksik olduğu anlamına gelmemektedir. Zengin sayılabilecek kaynakçasında Günay’ın birçok bilimsel kitap ve makaleden yararlandığı göz önünde bulundurularak, Bir “Hürriyet” Hikâyesi’nin ülkemizin maks demokrasi sorununa farklı bir perspektiften baktığı ve okuyucunun Türkiye’nin demokrasi yolculuğuna şahitlik etmesini sağladığı söylenebilir.

Yazarın kitap boyunca öyküsel bir anlatım sunması ve eseri zenginleştirecek anılar aktarması Günay’ın objektiflikten uzaklaştığı algısını oluşursa da, bu yukarıda değinildiği üzere tarih çalışmalarında sık rastlanan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin, Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsayacak şekilde tasarladığı araştırmasında, Günay tek adam rejimine karşı demokrasinin var olabilmesine olanak tanınması ve halkın görüşünün yönetime yansımaları sağlaması bakımından DP’nin var olmasını elzem görmüş, sonrasında büyük bir başarı göstererek iktidara gelmesinin Beyaz Devrim olarak adlandırıldığını aktarmıştır. Ayrıca genel olarak var olan DP’nin din sömürgeciliği yaptığı algısına kesinlikle karşı çıktığı gözlemlenmiştir. Yazarın bu yönden birçok yerden eleştirmesine rağmen DP’yi ve öncülük ettiği demokratikleşme sürecini olumlu olarak değerlendirdiği söylenebilir İlerleyen bölümlerde ise yazar, DP’nin başlangıçta vadettiklerinden uzaklaştığını ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında olduğu gibi tek adam rejimine eğilim gösterdiğini vurgulamıştır. Bu bölümlerde Günay’ın DP aleyhinde bir tutum sergilediği gözlemleniyor.

Türkiye’nin demokrasi tarihi araştırılmak istendiğinde akla ilk gelen isimlerden olan Kemal Karpat Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller (2019) eserinde Osmanlı’daki gelişmelerden başlayarak çok partili yaşama ve sonrasında kurulan partilere kadar meydana gelen gelişmelerden bahseder. Anlatımında Karpat, dönemi siyasi ve ekonomik açıdan değerlendirmektedir. Ertuğrul Günay ise tek parti döneminden başlayarak DP’ye ve sonrasında HP’ye uzanan araştırmasında dönemin genel gelişmelerinin yanında siyasi aktörlerin kişisel özelliklerinden ve özel yaşamlarında meydana gelen gelişmelerden de bahsetmektedir. Günay, bu yönüyle okuyucuya Karpat’ın söz konusu eserinde ifade ettiklerinden farklı bir bakış açısı sunuyor. Diğer bir deyişle, sadece yapısal faktörleri değil, aktörleri de değişimlerde önemli unsurlar olarak kabul ediyor. Örneğin, Adnan Menderes’ten söz ederken onun kk yaşta anne babasını kaybetmesine vurgu yapan yazar, onun sevilme ve takdir edilme arzusunun çocukluğundan bu yana uzanan bir eksiklik olduğuna değinmektedir (ss. 45-46). Bu sebeple, DP’nin siyasi arenada elde ettiği başarıları kendine ml eden Menderes’in giderek daha fazla bencilleştiği, kendini partisinin ve Türkiye siyasetinin kalbine yerleştirdiği iddiasındadır. Bu açıdan, Ertuğrul Günay’ın Bir “Hürriyet” Hikâyesi alışması ile literatüre sağladığı en önemli katkı budur. Diğer yandan, Günay, dönemin ekonomik gelişmelerine pek fazla odaklanmamış, araştırmasının çerçevesini çizerken ekonomiyi merkeze almamıştır. Bu açıdan Karpat’ın anlatımındaki mali ayrıntılardan yoksun olan eseri, dünyadaki ekonomik gelişmelerin Türkiye’ye yansımalarının anlaşılması hususunda yetersiz kalmaktadır.

Pek çok araştırmacının söylediği gibi Günay da, HP’nin kuruluş nedenini DP’nin başlangıçtaki demokratik çizgisinden ayrılması neticesinde İspat Hakkı ile patlak veren parti içi ayrılmalar olduğunu söylemektedir. HP’nin kurulduğu bu dönemde parti kurucuları tarafından DP’nin otoriterliğine vurgu

yapılmış, DP iktidarının tek parti döneminden farkı kalmadığı söylenmiştir. Tam da burada, Parti kurucularından Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu'nun Akis Dergisi'nde yayınlanan demecine göz atılabilir. Karaosmanoğlu, İttihat ve Terakki'den başlayarak sürdürdüğü konuşmasına şu şekilde başlar: "Otoriteden hala mı ürkmedik, hala mı bıkmadık? Siyasi otorite, devlet otoritesi, lider baskısı ve tahakkümü... Yıllardan beri memleket ufuklarını karartan bunlar değil mi; bizleri bezdiren, Türk milletini hengâmelere sürükleyen?" (ss. 109). Karaosmanoğlu'nun demecinin devamında DP için söylediklerine bakmadan, sadece bu sözlerine dayanarak içinde bulunduğu partinin fikrî çizgisini anlamak mümkün. Nitekim eserde belirtildiği üzere, İspat Hakkı tartışmalarıyla milletvekillerinin partiden ihraç edilmesine kadar varan gelişmeler, DP'nin lider otoritesine boyun eğmiş, düşünce özgürlüğüne tahammülü olmayan bir parti olduğunu kanıtlıyor. Tam da burada, HP'nin adından da anlaşılabilceği gibi otoriteden önce özgürlüğe önem veren bir parti olduğuna değinilmekte.

Günay, HP'den söz ederken parti üyelerinin tamamına ve parti tarafından verilen demeçlere yer vermiştir. Arşiv araştırmasından elde ettiği demeçlerin tarafınca sadeleştirildiğini ve daha anlaşılır bir dile kavuşturulduğunu söyleyen yazarın (ss. 72), bu yönüyle okuyucuya yardımcı olduğundan bahsedilebilir. Okuyucu, kitabın genelini olduğu gibi siyasi partilerin söylemlerini de dönemin öngördüğü Arapça ve Farsça kelimelerden arındırılmış haliyle, kolaylıkla okuyabilmektedir. Bu yönüyle eserin, siyaset bilimci ya da araştırmacı olmayan kitle için bile uygun olduğu söylenebilir. Bahsi geçen demeçler, dönem boyunca dergilerde yayımlanan makaleler, Parti'nin gerek kendi başına gerekse diğer muhalefet partileri ile ortak olarak yayımladığı bildirimler incelenerek yapılan analizler; yazarın iddia ettiklerini kanıtlaması hususunda yeterli birikime sahip olduğunu ispat eder nitelikte. Detaylı bir araştırma olma özelliği taşıyan kitabın, çıkarımlarını somut olay ve belgelere dayandırması dikkat çekici.

HP'nin merkezde rağbet gören görüşleri olmasına rağmen taşradaki örgütlenmesini oluşturmada yetersiz kalması sebebiyle Mecliste yeterince güç kazanamadığını iddia eden eser, Çağlar Keyder'in Türkiye'de Devlet ve Sınıflar (2019: 159) eserinde belirtmiş olduğu, DP'nin ilk dört yılında Meclis için söylediği "Meclis hem gençti hem de daha taşralıydı. Milletvekilleri, güçlerini seçmenlerini temsil edebilmelerinden alan, mahallî tabanı olan siyasetçilerdi." analizini desteklemektedir. Günay'a göre, taşradan gelen Parti'ye katılma isteklerini değerlendirirken fazla seçici davranmış olan HP'liler, bu tavırlarının neye mâl olduğunu Mecliste yeterince temsil edilemediklerinde anlamışlardır.

Eserin içeriği değerlendirilirken, HP'nin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile birleştiği 1958 yılına kadar, Meclisteki diğer partilerden daha farklı bir bakış açısıyla siyasi yaşamını sürdürdüğü çıkarımı yapılabilir. O döneme kadar Meclis'te faaliyet gösteren partilerden daha çağdaş bir görüntü sergileyen HP siyasetçileri, aydın çevrede ilgi uyandıran açıklamalarıyla gündeme gelmiş, zaman zaman onların eleştirilerine de maruz kalmıştır. Örneğin, 1957 seçimlerinden sonra dönemin dikkat çekici isimlerinden olan Doç. Dr. Turan Güneş yaptığı konuşmada, bir siyasi partinin, fikirlerini diğer partilere ve millete benimseterek de hizmette bulunabileceğini, hizmet etmek için iktidarı elinde bulundurmamak zorunda olmadığını ifade etmiştir. Bu açıklama sonrası CHP içerisinden olduğu bilinen araştırmacı Doğan Avcıoğlu, HP'yi bir fikir kulübü olmak ile itham etmiştir. Avcıoğlu'na göre bir siyasi parti mutlaka iktidara gelmeyi hedeflemelidir.

Yapısal yönden bakıldığında kitaptaki bazı yazım hataları ve tarihlerdeki yanlışlar okuyucunun gözüne çarpıyor. Örneğin, henüz kitabın önsözünde "1876 Anayasası" yerine "1976 Anayasası" yazılması, 27 Ekim 1957 seçimlerinin anlatıldığı bölümde, bir başlık altında seçimin yedi ay geriye çekildiğini söylerken (ss.119); diğer başlıkta bu rakamın sekiz olduğunun ileri sürülmesi (ss. 122), yine "artıran" şeklinde yazılması gereken kelimenin "arttıran" olarak kitapta yer alması (ss.153) bunlardan birkaçı. Bazı eksikliklerine rağmen, genel hatlarıyla Bir "Hürriyet" Hikâyesi, gerek üslubu gerekse olaylara bakış açısıyla araştırmacıların ve akademisyenlerin yanında Türkiye'nin demokrasi tarihine ilgi duyan her okuyucuya hitap etmekte.

KAYNAKÇA

- Atılğan, G. (2016). “Kitap Bölümü Adı”, İçinde Atılğan, G., Aytekin, A., Ozan E., Saraçoğlu, C., Şener, M., Uslu, A., Yeşilbağ, M. (ed.). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat. İstanbul: Yordam Kitap.
- Gerger, H. (1999). Türk Dış Politikasının Ekonomi Politiği. Ankara: Belge Yayınları.
- Karpat, K. (2019). Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keyder, Ç. (2019). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar. İstanbul: İletişim Yayınları.